

Prejeto: 23. 4. 2021
1.01 izvirni znanstveni članek

Jelka Piškurić¹

Vzdušje poplebiscitnih dni: kratek vpogled v medijsko poročanje na prelomu med letoma 1990 in 1991²

Izvleček

Prispevek ponuja pregled širšega družbenega ozračja od plebiscita do prvih dni leta 1991, ko je bilo dokončno jasno, da je za Slovenijo edina možna rešitev odhod iz Jugoslavije. Čeprav je bilo še slišati posamezne glasove, ki so dopuščali možnost konfederacije, se je stanje v državi na političnem in gospodarskem področju tako poslabšalo, da je morala Slovenija misliti predvsem na zaščito lastnih interesov. Avtorica na podlagi časopisnih virov predstavi vzdušje, ki je vladalo v Sloveniji. Kljub nekaterim razhajanjem je plebiscitni čas poenotil Slovence, kar se je pokazalo tudi v visoki udeležbi na plebiscitu in visokem odstotku glasov za samostojno in neodvisno državo Republiko Slovenijo. Politiki, ne glede na strankarsko pripadnost in medsebojna nesoglasja, pa

- ¹ Dr. Jelka Piškurić, znanstvena sodelavka, Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, SI – 1000 Ljubljana, jelka.piskuric@scnr.si.
- ² Raziskovalni program št. P6-0380 je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

so se zavedali, da je treba takoj po plebiscitu začeti z ukrepi za njegovo izvedbo ter utrditi položaj Slovenije v pogajanjih z zvezo in drugimi republikami.

KLJUČNE BESEDE: *Slovenija, plebiscit, samoodločba, priprave na osamosvojitve, 1990–1991*

Abstract

The paper provides an overview of the wider social atmosphere from the plebiscite to the first days of 1991, when it was finally clear that the only possible solution for Slovenia was to leave Yugoslavia. Although there were still individual voices that allowed for the possibility of confederation, the political and economic situation in the country deteriorated to such an extent that Slovenia had to think primarily of protecting its own interests. The author presents the prevailing atmosphere in Slovenia based on newspaper sources. Despite some differences of opinion, the period around the plebiscite united the Slovenes, which was also indicated by a high voter turnout in the plebiscite and a high percentage of votes for an independent country, the Republic of Slovenia. Politicians, regardless of their party affiliation and differences, were aware that measures for the implementation of the plebiscite had to be initiated immediately after the plebiscite and that Slovenia's position in negotiations with the federal authorities and other republics had to be consolidated.

KEY WORDS: *Slovenia, plebiscite, self-determination, preparations for independence, 1990–1991*

Vsaka pot se začne s prvim korakom

Zamisel o plebiscitu in drugačni politični prihodnosti Slovenije se je postopoma oblikovala in zorela več let. Razvoj civilne družbe, zahteve po odprtosti, svobodi govora in demokratizaciji so dobili zagon v drugi polovici osemdesetih let. Prelomno je bilo leto 1988, ki je poskrbelo za vrsto ključnih dogodkov: vrhunec spora z Jugoslovansko ljudsko armado (JLA), proces proti četverici, ustanovitev odbora za varstvo človekovih pravic, okrepilo se je delovanje opozicije, oblikovale so se osnove za nastanek političnih strank.³ Oblast je spoznala, da jo je začela opozicija na nekaterih področjih prehitovati, v letu 1989 pa so jo zaostrene politične razmere na Kosovu celo prisilile k sodelovanju z njo.⁴ Kljub temu so se pogledi na družbeno in politično prihodnost Slovenije med oblastjo in opozicijo močno razlikovali.⁵

Slovensko družbeno vrenje se je dogajalo sredi globalne krize komunističnih sistemov. Za večino držav vzhodnega bloka je bilo prelomno leto 1989, ko so mnogi komunistični režimi padli.⁶ V Jugoslaviji je bil to čas rastočega srbskega na-

3 Božo Repe, »Slovenci v osemdesetih letih (drugi del),« *Zgodovinski časopis* 54, št. 3 (2000): 413–23; Božo Repe, *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije* (Ljubljana: Modrijan, 2002), 201–46.

4 Repe, »Slovenci v osemdesetih letih (drugi del),« 422.

5 Ibid. 424–31; Rosvita Pesek, *Osamosvojitve Slovenije: »Ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?«* (Ljubljana: Nova revija, 2007), 85–121.

6 Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*, 15–19; Aleš Gabrič, »Lahkotnost rušenja starega in težavnost vzpostavljanja novega,« v: *Slovenska pot iz enopartijskega v demokratični sistem*, ur. Aleš Gabrič, (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012), 12–20; Aleš Maver in Darko Friš, »Demokratične parlamentarne volitve v Srednji in Vzhodni Evropi med letoma 1989 in 1991 in njihov vpliv na oblikovanje strankarskega prostora do leta 2013,« *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018): 530–33.

cionalizma. Množični mitingi, ki so se začeli že leto pred tem, so bili povezani z vzponom Slobodana Miloševića in njegovimi teritorialnimi zahtevami po enotni Srbiji. A Miloševićeva ost je bila uperjena tudi proti drugim republikam. Slovenski prepovedi »mitinga resnice« decembra 1989 sta npr. sledila bojkot slovenskega blaga in prekinitev gospodarskega sodelovanja s strani Srbije.⁷

Pravzaprav je osemdeseta leta zaznamovala nenehna kriza, tako na gospodarskem kot na političnem področju. Napetosti so se kazale tako v odnosih federacije s Slovenijo kot v med-republiških odnosih. V drugi polovici desetletja se je politična kriza stopnjevala in vrhunec dosegla v začetku devetdesetih let.⁸ Proti koncu leta 1990 so bili znaki razpadanja države povsem očitni, predvsem na pravnem in gospodarskem področju, a mnogi politiki v to še vedno niso povsem verjeli.⁹ Na gospodarskem področju je leto 1989 prineslo rekordno inflacijo,¹⁰ nato pa se je do sredine leta 1990 jugoslovansko gospodarstvo znašlo v pravi agoniji, iz katere država ni našla izhoda.¹¹ Tudi to je vplivalo na slovensko željo po samostojnosti in gospodarski neodvisnosti, v javnosti pa se je čedalje bolj

7 Ibid. 20–31; Repe, *Jutri je nov dan*, 141–42.

8 Božo Repe, »Jugoslovanske notranjepolitične razmere in slovenska osamosvojitve«, v: *Slovenska osamosvojitve 1991: pričevanja in analize: zbornik*, ur. Jurij Perovšek et al. (Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2002), 24.

9 Ibid., 26.

10 Jelka Piškurič, »Bili nekoč so lepi časi«: *vsakdanjik v Ljubljani in okolici v času socializma* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Študijski center za narodno spravo, 2019), 133.

11 Jože Prinčič, »Gospodarski vidik osamosvajanja Slovenije (1986–1991)«, v: *Slovenska osamosvojitve 1991: pričevanja in analize: zbornik*, ur. Jurij Perovšek et al. (Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2002), 34–44.

uveljavljalo prepričanje, da bo imela Slovenija boljše možnosti za razvoj izven jugoslovanskega okvira.¹²

V začetku leta 1990 se je slovenski politični prostor dokončno oblikoval z ustanovitvijo koalicije Demos, ki je nato zmagala na aprilskih volitvah. Hkrati pa se je politična polarizacija stopnjevala.¹³ V takih razmerah je dozorela odločitev za samostojno državo, za katero je bilo treba najti politični konsenz. Zamisel o plebiscitu je prva javno predlagala Socialistična stranka Slovenije. Dokončna odločitev je bila sprejeta šele, ko so v Demosu spoznali, da zaradi političnih nasprotovanj ne bo mogoče izpeljati osamosvojitve s sprejetjem nove ustave. Predlog je bil oblikovan na posvetu v Poljčah, kjer je imel ključno vlogo Demosov predsednik dr. Jože Pučnik.¹⁴ »*Plebiscit sam /.../ je bil seveda edinstvena in neponovljiva manifestacija ljudske volje /.../ vse te energije, pričakovanja in vizije pa niso bile od včeraj – bile so kulminacija vseh preteklih spoznanj, izkušenj, upov in razočaranj, ki so čakali trenutek, da se lahko izrazijo.*«¹⁵

12 Piškurić, »*Bili nekoč so lepi časi*«, 154.

13 Repe, »Slovinci v osemdesetih letih (drugi del)«, 431–38; Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*, 186–221; Dragan Potočnik, »Prve večstrankarske volitve na Slovenskem«, *Studia Historica Slovenica* 7, št. 1-2 (2007): 104–30.

14 Jože Pučnik, »Politične priprave na osamosvojitve (Pričevanje)«, v: *Slovenska osamosvojitve 1991: pričevanja in analize: zbornik*, ur. Jurij Perovšek et al. (Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2002), 97; Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*, 222–30; Jože Možina, »Slovenski plebiscit 1990«, *Studia Historica Slovenica* 7, št. 1-2 (2007): 146–54; Rosvita Pesek, *Pučnik* (Celovec: Mohorjeva družba, 2013), 335–38.

15 Borut Šuklje, »Leto 1990 in slovenska osamosvojitve«, v: *Slovenska osamosvojitve 1991: pričevanja in analize: zbornik*, ur. Jurij Perovšek et al. (Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2002), 144.

V nadaljevanju si bomo na podlagi časopisnih virov ogledali vzdušje, ki je vladalo v kratkem obdobju od plebiscita do prvih januarskih dni. To je bil čas, ki je vendarle poenotil Slovence in pokazal na edini možni izhod iz jugoslovanske krize.

Slovenija, moja država

Plebiscit o samostojnosti Slovenije, ki je potekal v nedeljo 23. decembra 1990, je bil poseben dan. *»Ob 7. uri zjutraj se je, z odprtjem volišč, začel za prebivalce Slovenije neobičajen dan. Na plebiscitu so se odločali o tem, kako bomo in kako bodo živeli naši zanamci.«*¹⁶ Prevladovalo je praznično vzdušje. Veliko mest in krajev je bilo okrašenih, odvijale so se razne prireditve. Nekatera volišča so zaradi stoodstotne udeležbe zaprli že sredi dneva.¹⁷ V tiskovnem središču v Cankarjevem domu so se ves dan odvijale tiskovne konference. Četrto pred enajsto zvečer pa je bilo jasno, da je »za« glasovala večina volilnih upravičencev, čeprav še niso bili prešteti vsi glasovi. Ob pol njih zjutraj so bili znani tudi neuradni rezultati glasovanja, ki so pokazali, da je velika večina Slovencev glasovala za samostojno in neodvisno državo.¹⁸

Ljubljancani so se pred magistratom in Prešernovim spomenikom začeli zbirati že okoli 19. ure. *»Prve, še neuradne rezultate plebiscita so pričakali s pesmijo in recitacijami, zaigrale so godbe na pihala in harmonike, zaplapolale so zastave. Izide plebiscita so navdušeni ljudje pričakali z baklami, pospremil pa*

16 »Vsaka pot se začne s prvim korakom, Plebiscit je prvi korak na naši poti,« *Delo*, 24. 12. 1990, 2.

17 Ibid; »Slovenija je samostojna!«,« *Dnevnik*, 24. 12. 1990, 1, 6.

18 Jana Taškar, »Slovenci so glasovali za samostojno državo,« *Delo*, 24. 12. 1990, 1. Prim. z Rosvita Pesek, *Bučar* (Celovec: Mohorjeva družba, 2016), 221–223; Pesek, Pučnik, 347–49.

ga je tudi ognjemet z Gradu.«¹⁹ »Zgodilo se je, kar se je moralo zgoditi in zgodilo se je tudi zato, da bodo temu koraku sledili še drugi. Čakajo nas konkretne naloge za polno uveljavitev slovenske državnosti. S tem dejanjem stopamo v krog zrelih narodov,« je ob tem povedal Lojze Peterle, predsednik slovenske vlade oz. Izvršnega sveta Skupščine Republike Slovenije, kot se je takrat še imenovala.²⁰

Tri dni kasneje, 26. decembra, so sledili še uradni izidi glasovanja, ki so jih slovesno razglasili na slavnostni seji vseh treh zborov v parlamentu oz. takratni Skupščini Republike Slovenije, ki jo je vodil predsednik skupščine dr. France Bučar. O glavnih usmeritvah v poplebiscitnem času je poslanecem spregovoril predsednik predsedstva Republike Slovenije Milan Kučan.²¹ *»V slovenskem parlamentu se je danes ponovilo razpoloženje, kakršnega so bila polna mesta in vasi v nedeljo ponoči, ob neuradnem izidu plebiscita za samostojno Slovenijo. In tako kot se je nedelja iztekla zrelo, srčno, z izjemno visoko udeležbo na glasovalnih mestih in z več kot prepričljivo odločitvijo 'za', je minila tudi včerajšnja slovesna skupna seja vseh treh zborov. Oči in obrazi poslancev in gostov so povedali vsaj toliko kot izbrane besede govornikov,«* so zapisali v *Delu*.²²

Slovenski narod se je s prepričljivo večino, skoraj soglasno, izrekel za samostojno državo in s tem postavil temelj za osamosvojitve. Plebiscita se je udeležilo 93,5 odstotka vseh volilnih upravičencev, ki jih je bilo 1.499.294. Za samostojno in neodvisno državo Slovenijo je glasovalo 88,5 odstotka vseh volilnih upravičencev, 4 odstotki so glasovali proti, 0,9 odstotka glasov-

19 Taškar, »Slovenci so glasovali za samostojno državo,« 1.

20 »Iz ljudstva smo postali nacija,« *Večer*, 24. 12. 1990, 2.

21 Jana Taškar, »Republika Slovenija je postala samostojna in neodvisna država,« *Delo*, 27. 12. 1990, 1; »Razglasili smo samostojno Slovenijo,« *Večer*, 27. 12. 1990, 1.

22 Jana Taškar, »Slovenija, moja država,« *Delo*, 27. 12. 1990, 1.

nic je bilo neveljavnih. Republiška volilna komisija ni ugotovila nobenih nepravilnosti.²³ »To je akt /.../ ki ga lahko sprejme le zrel narod, ki se v polnosti zaveda svoje lastne individualnosti, ki ima odločno voljo do življenja v zavesti svojih življenjskih zmogljivosti, narod, ki je sposoben in pripravljen soočiti se z izzivi časa in okolja, v katerem živi,«²⁴ je povedal Bučar, ko je na podlagi glasovalnega izida slovesno razglasil odločitev slovenskega naroda za samostojno in neodvisno državo Slovenijo. Dolg in buren aplavz je potrdil nedeljsko razpoloženje, ko so bili razglašeni neuradni rezultati plebiscita, in zadonela je slovenska himna Zdravljica. Nageljni so krasili vse prisotne.²⁵

Slovesnosti so se poleg poslancev vseh zborov udeležili številni gostje. Prisotni so bili poslanci vseh zborov, predsednik predsedstva Kučan s preostalimi člani, dr. Janez Drnovšek, slovenski član predsedstva Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ), člani slovenske vlade, nadškof in ljubljanski metropolit dr. Alojzij Šuštar, nekaj članov Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, predstavniki parlamentarnih političnih strank oz. zvez, predstavniki pravosodnih ustanov, predstavniki Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Univerze v Ljubljani in Univerze v Mariboru, člani Zveznega izvršnega sveta SFRJ in drugi funkcionarji v zveznih organih iz Republike Slovenije. Iz tujine pa so prišli delegacija Sabora Republike Hrvaške, ki jo je vodil predsednik dr. Žarko Domljan, generalni konzul Republike Madžarske Gabor Boghi in predstavniki slovenskih organizacij iz Avstrije in Italije.

23 Taškar, »Republika Slovenija je postala samostojna in neodvisna država,« 1; »Večinski plebiscitni 'DA',« *Večer*, 27. 12. 1990, 2.

24 »Portal DZ - Izbrani dokument,« Portal DZ, pridobljeno 16. 2. 2021, <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/evidenca?mandat=o&type=sz&uid=BB0F30C66E9869FFC1257C8D003852DC>; Pesek, Bučar, 223.

25 Taškar, »Republika Slovenija je postala samostojna in neodvisna država,« 1; »Najprej delovno, nato slovesno,« *Večer*, 27. 12. 1990, 2.

Predsednik Republike Hrvaške dr. Franjo Tuđman se povabilu ni mogel odzvati, pač pa je poslal pozdravno pismo.²⁶

Odločitev o samostojnosti je Skupščina Republike Slovenije zavezovala, da v šestih mesecih od dneva razglasitve sprejme vse potrebne akte za izvrševanje suverenih pravic. Prednostne usmeritve za poplebiscitno obdobje je na seji predstavil Kučan. Te so bile priprava in sprejetje ustave Republike Slovenije, oblikovanje lastnega gospodarskega sistema, urejanje odnosov z drugimi jugoslovanskimi republikami, prevzemanje pristojnosti, katerih uresničevanje je bilo preneseno na zvezne organe, vzpostavitev mednarodnih stikov in aktivnost za priznanje samostojne in neodvisne Republike Slovenije ter zavarovanje in obramba njene suverenosti.²⁷ *»Odločitev za samostojno in neodvisno državo Slovenijo smo sprejeli demokratično. S svojo prepričljivostjo zavezuje sedanjost in vse prihodnje slovenske oblasti. Začenja se novo obdobje v zgodovini našega naroda. Odločitev je jasna in zavezujoča,«* je ob tem povedal Kučan.²⁸ *»Izhodišče nam je naša opredelitev, da postanemo v vseh bistvenih določnicah našega gospodarskega, političnega in duhovnega življenja del svobodnega sveta in eden od narodov in držav, ki bodo ustvarile Evropo prihodnosti. Na tem izhodišču smo v sodelovanju z Republiko Hrvaško že pred časom pripravili model možne konfederativne preureditve Jugoslavije. S tem smo povedali, da Jugoslavija takšna, kot je, za nas nima prihodnosti,«* je še dodal ob točki urejanja odnosov z drugimi republikami.²⁹ Po

26 »Portal DZ - Izbrani dokument«; Taškar, »Republika Slovenija je postala samostojna in neodvisna država,« 1.

27 »Portal DZ - Izbrani dokument«; »Častna in zgodovinska odločitev,« *Večer*, 27. 12. 1990, 4; »Cilj ni meja na Kolpi in Sotli, ampak preseganje mej,« *Delo*, 27. 12. 1990, 3; »Milan Kučan: Smeri in dejanja,« *Dnevnik*, 27. 12. 1990, 4–5.

28 »Portal DZ - Izbrani dokument«.

29 Ibid.

nagovorih Bučarja in Kučana so poslanci in gostje s pesmijo *Oj, Triglav, moj dom* in kozarci v rokah nazdravili prihodnosti.³⁰

Medije je zmotilo le to, da pred začetkom seje pred skupščinsko stavbo ni visela zastava. Na drog naj bi namreč potegnili zastavo brez zvezde, o čemer je tekla razprava tudi v družbenopolitičnem zboru. Predlagatelja amandmaja, po katerem naj bi se začel postopek za spremembo ustave na tistem delu, ki govori o simbolih, sta bila poslanca Vane Gošnik in Zvone Žagar. Čeprav naj bi bil načelen dogovor med vsemi strankami sklenjen že 21. decembra, so opozicijski poslanci menili, da se ustave ne sme spreminjati izven običajnega postopka. Šele drugo glasovanje je pritrnilo predlagateljema, tako da so lahko začeli postopek za predlagano spremembo ustave. Pol ure pred začetkom slavnostne seje so predstavniki sedmih strank (Slovenski krščanski demokrati, Slovenska demokratična zveza, Liberalna stranka, Socialdemokratska stranka Slovenije, Slovenska kmečka zveza – Ljudska stranka, Zeleni Slovenije in Socialistična stranka Slovenije) predstavili pobudo za novo slovensko zastavo. Ta naj bi ohranila nacionalne barve, a bila brez simbolov. Pobude nista podprli le Stranka demokratične prenovе in Liberalno-demokratska stranka.³¹

Jugoslavija je mrtva

Odločitev za samostojno in neodvisno Slovenijo je odmevala doma in po svetu. Iz Srbije so, razumljivo, prihajale napovedi o negativnih posledicah za Slovenijo. Beograjska *Politika*, ki je plebiscit imela za nelegalen, je rezultat opisovala kot

30 »Najprej delovno, nato slovesno,« 2.

31 »Skupščina brez zastave,« *Večer*, 27. 12. 1990, 2; »Razprava o zastavi bo lehala za nesklepčnostjo,« *Delo*, 27. 12. 1990, 3; »Prva točka – zastava!,« *Dnevnik*, 27. 12. 1990, 4.

najusodnejšo avanturo, saj naj bi se Slovenija s tem obsodila na dolgotrajno osamitev v času, ko se je Evropa pripravljala na politična in ekonomska zbliževanja.³² Tuji mediji pa so si bili enotni v tem, da je usoda Jugoslavije še bolj negotova kot prej, čeprav so nekateri še vedno opozarjali na možnost, da se država preoblikuje.³³

A slovenski politiki so bili odločeni. Viktor Žakelj, predsednik Socialistične stranke Slovenije, je sicer dejal, da ni pričakoval tako visoke udeležbe in odstotka tistih, ki so se izrekli za samostojnost. Menil je, da udeležba *»priča o tem, da so ljudje s to odločitvijo manifestirali svojo voljo po tem, da bi si v bodoče 'sami volili vero in postave', po drugi strani pa tudi nek strah pred vsem tem, kar se zadnjih deset let v tej Jugoslaviji dogaja.«*³⁴ *»Za nadaljnje vodenje politike v tem prostoru se mi zdi to zelo pomembno. Kapital, pridobljen z nedeljsko odločitvijo, pa bo treba pametno naložiti. /.../ To pa terja nek temeljit pogovor med strankami, ali je mogoče za realizacijo desetih, morda petnajstih vprašanj doseči načelen strankarski konsenz,«* je še povedal.³⁵ Pučnik je bil na drugi strani prepričan, da je Jugoslavija mrtva, in se je osebno zavzemal za čimprejšnjo samostojno in neodvisno Slovenijo, federacija zanj ni bila alternativa. *»Plebiscit pomeni povelje slovenskih volivcev, državljanov republike Slovenije, da slovenska politika izvede to, kar so oni odločili,«* je povedal in dodal: *»Slovenci moramo v naslednjem srednjeročnem*

32 Majda Vukelič, »Danes bo skupščina slovesno razglasila plebiscitni 'ZA',« *Delo*, 26. 12. 1990, 1.

33 »Tujina pozorno spremlja plebiscit,« *Delo*, 24. 12. 1990, 3; Vukelič, »Danes bo skupščina slovesno razglasila plebiscitni 'ZA',« 1; Bojan Grobovšek, »Dobre želje za prihodnost mlade države Slovenije,« *Delo*, 26. 12. 1990, 3; C. R., »State Departement plebiscitu na rob,« *Delo*, 27. 12. 1990, 1.

34 Marko Pečauer, »Izid plebiscita je za politike ukaz,« *Delo*, 27. 12. 1990, 3.

35 Ibid.

obdobju zastaviti vse sile, da bi uredili življenje doma, da bi se odprli navzven, istočasno pa ohranili to, na kar smo tako dolgo čakali, namreč samostojno in neodvisno državo.»³⁶

Optimističen je bil tudi komentar v *Delu*, v katerem je novinarica zapisala:

»Slovenija je v teh dneh naredila korak, o katerem so, tako pravijo, sanjali rodovi pred nami. Tisti, ki danes živimo v tem prostoru, ga soustvarjamo in sooblikujemo. Morda celo z nekaj presenečenja, saj si mnogi niso upali optimistično pričakovati, da se bodo zamisli o samostojnosti lahko udeležile tako hitro. Gotovo pa bomo ta dogodek lahko vrednotili prav hitro, tudi po nekaterih samo na videz drobnih stvareh, kot je denimo ta, da se nam ne bo treba več pogajati, kdo od velikih slovenskih mož bo imel prostor v učbenikih. In vrednotili ga bomo po tem, da bomo odločitve sprejemali sami, brez strahu, da bomo preglasovani.«³⁷

Ni časa za počitek, zaščititi je treba slovenske interese

Kljub evforiji ob plebiscitnih rezultatih se je že naslednji dan pokazalo, da bo treba znati krmariti med jugoslovansko resničnostjo in pripravi na samostojno pot. Sedemindvajsetega decembra se je začela vroča seja predsedstva SFRJ, na kateri so razpravljali o programu Zveznega izvršnega sveta (ZIS). Seja se je nadaljevala tudi 28. decembra, vendar je predsedstvo ostalo razdvojeno. Na seji ni želel več sodelovati slovenski član Drnovšek, ki je menil, da glede na razpravo preteklega dne ni smiselno sprejemati sklepov. Predsednik ZIS Ante Marković je

³⁶ Ibid.

³⁷ Taškar, »Slovenija, moja država,« 1.

na seji dobil podporo le za kompromisne ukrepe, katerih bistvo sta bili devalvacija dinarja ter zaježitev plač in javne porabe. Z novim letom naj bi bil dinar vreden devet nemških mark namesto tedanjih sedem. Programu so najbolj nasprotovali Srbija, Črna gora in Vojvodina, a podporo Markovičevemu programu in sanaciji bančnega sistema je že dal Mednarodni denarni sklad, ki je bil edino jugoslovansko upanje za finančno podporo iz tujine.³⁸ Velik del Markovičevega nastopa je bil namenjen »grozljivim opisom vdorov v finančni sistem države, ki v bistvu dokazujejo nemoč zvezne uprave in vlade«.³⁹

Zasedala je tudi zvezna skupščina, ki si je v obeh zborih podaljšala mandat in poleg tega sprejela še nekaj novih zakonov, ki pa bi v Sloveniji veljali le, če bi jih potrdila slovenska skupščina. Takoj so napovedali, da ne bo veljal zakon o omejevanju osebnih dohodkov, saj je slovenska skupščina že sprejela svojega.⁴⁰

Podpredsednik slovenske vlade in gospodarski minister dr. Jože Mencinger je menil, da je do ukrepov prišlo prepozno: »Tudi tokrat ne bo uspelo. Do devalvacije je prišlo prepozno, potrebna bi bila po prvih šestih mesecih, ko je zvezna vlada še uživala polno zaupanje. Devalvacija bi morala biti višja, zmanjšanje porabe in zamrznitev plač pa učinkovitejša.«⁴¹ Sicer pa je že pred sejo predsedstva napovedoval, da ne bo mogoče doseči učinkovitih dogovorov za zmanjšanje porabe in zamrznitev plač.⁴² Nekateri so celo izrazili mnenje, da bi bilo bolje, če bi

38 Janja Klasinc, »Z novim letom bo marka 9 dinarjev,« *Delo*, 29. 12. 1990, 1: »Skupna pot bi bila cenejša,« *Večer*, 29. 12. 1990, 2; »Drnovšek včeraj ni sodeloval,« *Večer*, 29. 12. 1990, 3; »Devet dinarjev za marko,« *Dnevnik*, 29. 12. 1990, 1.

39 »Devet dinarjev za marko!,« *Večer*, 29. 12. 1990, 1.

40 Ibid.

41 Ibid.

42 Ibid.

Marković opravil to, kar doleti vsako neuspešno podjetje – stečaj.⁴³ Jugoslavija je tonila v gospodarsko in pravno anarhijo.

Zaradi nevzdržnega stanja je bila zaščita lastnih gospodarskih interesov ena prednostnih nalog slovenske politike. Druge teme, s katerimi so se ukvarjali, so bile: vzpostavljanje novega pravnega in gospodarskega sistema, povezovanje v evropskem prostoru in načrti za mednarodno priznanje, ureditev lastne vojske, nadomeščanje zveznih institucij s slovenskimi ter dogovarjanje z drugimi republikami. *»Želim si, da bi že v prvi polovici prihodnjega leta Slovincem dokazali, da resno jemljemo naročilo, ki nam ga je slovenski narod dal s plebiscitom. Želim si, da bi mirno pripravili ustavo, da bi zgladili medstrankarske spore,«* je povedal minister za zunanje zadeve dr. Dimitrij Rupel.⁴⁴ Tudi poslanec in podpredsednik skupščine Vitodrag Pukl je želel slovensko samostojnost z vsemi atributi. *»Federacija ne pride v poštev, pristali pa bomo na oblike konfederacije, tudi asimetrične, ali na ekonomske povezave, ki so običajno močnejše kot politične,«* je še dejal.⁴⁵

Kljub ujetosti v jugoslovanske težave je bilo še čutiti vzdušje poplebiscitnega tedna. Kot sklepno praznovanje je bil 28. decembra v Cankarjevem domu v Ljubljani v čast Republike Slovenije organiziran slavnostni koncert Slovenske filharmonije.⁴⁶ Udeležence je nagovoril Kučan, ki je med drugim povedal: *»Naša domovina bo dežela svobode, človeških vrednot, ustvarjanja in blaginje. Ne bomo slepo hodili za drugimi, ki so na to pot stopali pred nami, pa tudi oči si ne bomo zapirali pred njihovo skušnjo. Imamo pravico, da druge dohitimo, in če bomo*

43 Danilo Slivnik, »Markovičev drugi trik,« *Delo*, 29. 12. 1990, 1; Božo Zorko, »Kdo je pil in kdo plačal?,« *Večer*, 29. 12. 1990, 1.

44 »V vladi ne bo sprememb,« *Večer*, 29. 12. 1990, 4.

45 »Potrpežljivost in pogum,« *Večer*, 29. 12. 1990, 4.

46 »Slavnostni koncert SF v čast republike Slovenije,« *Delo*, 29. 12. 1990, 1.

to zmogli, v marsičem tudi prehitimo. Smo zrel in odgovoren narod.«⁴⁷

Program dela za uresničitev plebiscitne volje

Dogodki zadnjih decembrskih dni so prinašali upanje za novo državo, pa tudi prenekatero skrb. V *Večeru* so zapisali, da »so v zadnjih dneh starega leta mnogi na različne načine – z nakupi v brezcarinskih trgovinah ali na drugi strani meje ali pa z nakupom obveznic – skušali poskrbeti, da bi ob napovedani devalvaciji ohranili vrednost svojih prihrankov«⁴⁸ in dodali: »Nas pod Alpami pa ob dogajanjih v svetu, po vseh velikih spremembah, ki smo jih doživeli v lanskem letu, čakajo temeljiti zasuki – zlasti gospodarski – tudi v letošnjem letu. Napovedi politikov in gospodarstvenikov niso nič kaj obetavne, celo praznični dnevi so prinesli podražitev bencina.«⁴⁹ Prav tako ni bilo jasno, kakšna bo dokončna podoba jugoslovanskega prostora: »Čeprav Slovenija in Hrvaška uradno še vedno ponujata obliko mehke konfederacije, Srbija pa ji nasprotuje, kljub temu, da je sama sprejela v bistvu konfederalno ustavo, pa je vprašanje, če že ni odpeljal vlak tudi za konfederacijo.«⁵⁰ A tudi v Sloveniji, kljub uradno ponujeni konfederaciji, politična slika ni bila povsem jasna.⁵¹ Del politikov je ostajal za rahle povezave z drugimi

47 Ibid.

48 Sonja Ploj - Ratajc, »Med skrbmi in upanji,« *Večer*, 3. 1. 1991, 1.

49 Ibid.

50 Janko Saradjen, »Še vedno možne vse rešitve,« *Večer*, 3. 1. 1991, 4.

51 Po plebiscitu se je slovenski politični prostor v glavnem poenotil pri stališču o konfederativnem statusu. Slovenija se je začela dogovarjati za pogovore z drugimi republikami, saj je bila še prepričana, da so one resnični partner za pogovore in ne federacija. Gl. Repe, »Jugoslovanske notranjepolitične razmere in slovenska osamosvojitve,« 27.

republikami, zlasti zaradi ekonomskih razlogov, medtem ko se je drugi del zavzemal za popolno in dokončno ločitev od Jugoslavije.⁵² »Plebiscit je vsem političnim strukturam v Sloveniji (ne samo eni) vlil veliko mero samozavesti in poguma, zato upamo, da bodo politične bitke vsaj ob domačem ognjišču dostojanstvene in v korist vseh državljanov Slovenije.«⁵³

Slovenska vlada je prvi delovni dan v letu začela s sejo, ki se je nadaljevala tudi v prihodnjih dneh, in napovedala dve obsežni nalogi. Prva je bila celovita ocena razmer, posledic in učinkov dogajanja v Sloveniji ter odločitev na zvezni ravni. Zvezni zbor jugoslovanske skupščine je namreč dan pred novim letom sprejel več pomembnih zakonov, do katerih se je bilo treba opredeliti. Druga naloga pa je bila oblikovanje dokončnega programa dela za uresničitev plebiscitne odločitve za samostojno državo.⁵⁴

Seja o prihodnosti Slovenije se je začela v petek 4. januarja in nadaljevala v soboto 5. januarja. Potem ko je vlada v petek razpravljala o postopku za spremembo ustave, so njeni člani v soboto podrobno obravnavali delovni program osamosvajanja Slovenije. Seja, na kateri so obravnavali postopen odhod iz federacije, je potekala za zaprtimi vrati.⁵⁵ Za zaprtimi vrati se je v petek popoldne sestalo tudi vodstvo Demosa, kjer so se med drugim pogovarjali o poplebiscitni strategiji in o delu vlade. »Vendar je že velika tajnost, v katerem so ga pripravljali, in nenavadna lokacija sestanka – ljubljanska gostilna Urška – pričala, da ne gre za povsem navaden sestanek,« so dogodek

52 Saradjen, »Še vedno možne vse rešitve,« 4.

53 Ibid.

54 Majda Vukelić, »Program dela za pol leta,« *Delo*, 4. 1. 1991, 1.

55 »Kako in s kom iz Jugoslavije,« *Delo*, 7. 1. 1991, 1; Marko Pečauer, »Slovenska vlada pod Demosovim drobnogledom, vezi znotraj Demosa pa se tudi uradno rahljajo,« *Delo*, 7. 1. 1991, 3; »Teze za osamosvajanje,« *Dnevnik*, 7. 1. 1991, 5.

komentirali v *Delu*.⁵⁶ Vodstvo Demosa se je na sestanku izreklo za dokončen izstop iz Jugoslavije, hkrati pa so časopisi pisali tudi o uradnem rahljanju vezi znotraj te koalicije.⁵⁷ A Pučnik je za *Dnevnik* zavrnil pomisleke glede notranjih razhajanj. »Veliko smo naredili, toda gledano z današnjimi očmi in z današnjimi izkušnjami, vendarle nismo povsem zadovoljni. To se nanaša zlasti na samo predsedstvo Demosa, ki je prepogosto delovalo kot debatni klub,« je ocenil delovanje Demosa.⁵⁸ Njihov cilj je bil čimprejšnje sprejetje ustave, brez odvečnih zapletov in razhajanj.⁵⁹

Medtem pa so na seji vlade svoje poglede na način in trajanje ločevanja od federacije ter načrte za delovanje v prehodnem obdobju predstavili vsi vladni resorji oz. njihovi ministri. Od vseh je bil najbolj temeljit takratni obrambni minister Janez Janša, ki je predstavil podroben osnutek ureditve odnosov do JLA za čas do osamosvojitve. V razpravah vlade ni bilo več čutiti naklonjenosti povezavam v jugoslovanskem prostoru. Pogovori s Hrvaško in na zvezni ravni naj bi sicer še sledili, toda od njih niso pričakovali veliko.⁶⁰

Slovenija je morala v državi, ki so ji bili šteti dnevi, zavarovati predvsem lastne gospodarske, pa tudi druge interese. Vlada je med drugim sprejela predlog za imenovanje trinajstčlanskega Ekonomskega sveta, v katerem so bili mag. Velimir Bole, višji znanstveni sodelavec na Ekonomskem inštitutu Pravne fakultete Univerze v Ljubljani, Franc Boštjančič, direktor Lipe iz Ajdovščine, dr. Franc Koren, Mohorjeva družba Celovec, Bogomir Kos, viceguverner Narodne banke Slovenije, Tomaž

56 Pečauer, »Slovenska vlada pod Demosovim drobnogledom,« 3.

57 Ibid.; Danilo Slivnik, »Ministri so za vroče...,« *Delo*, 7. 1. 1991, 3.

58 »Preboleti moramo še veliko otroških bolezni,« *Dnevnik*, 7. 1. 1991, 5.

59 Ibid.

60 »Kako in s kom iz Jugoslavije,« 1; »Za federacijo le kotizacija,« *Večer*, 7. 1. 1991, 2; »Teze za osamosvajanje,« 5.

Košir, predsednik Gospodarske zbornice Slovenije, dr. Keith Miles, direktor financ in administracije londonskega Institute for Economic Affairs, dr. Ivan Ribnikar, redni profesor na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani, Marjan Starc, direktor Mehana iz Isole, mag. Ervin Anton Schwarzbartl, predsednik skupščine občine Domžale, dr. Franjo Štiblar, izredni profesor na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, mag. Stane Valant, pomočnik generalnega direktorja Ljubljanske banke, d. d., mag. Draško Veselinović, Jugoslovanska borza, Ljubljana, in dr. Egon Žižmond, docent na Ekonomsko-poslovni fakulteti Univerze v Mariboru.⁶¹

Prav tako je vlada razpravljala o vprašanju, katero zvezno odločitev sploh še upoštevati. V skladu z ustavnim zakonom so namreč v Sloveniji veljali le tisti zvezni predpisi, h katerim je dala soglasje tudi slovenska skupščina.⁶² Ko se je opredeljevala do vrste zveznih zakonov, je vlada razen za enega skupščini predlagala, naj jih ne sprejme. Soglasje je dala le začasne ukrepe o skupni devizni politiki.⁶³

Vlada se je zavedala, da je treba v času med plebiscitom in njegovo izvedbo okrepiti slovenski položaj, ne nazadnje tudi zato, ker se je Hrvaška že dejavno lotila reševanja svojega položaja in začela pogajanja za ureditev razmerij med republikami. Njene karte je razkril podpredsednik predsedstva Jugoslavije Stipe Mesić, ki je na nastopu 5. januarja nedvoumno napovedal začetek hrvaških pogajanj z Beogradom. V pogovore s hrvaškimi predstavniki naj bi neuradno pristal tudi Milošević, je še povedal Mesić, ki je bil celo prepričan, da je Milošević v svojih govorih pred volitvami celo spremenil nekatera prejšnja stališča.⁶⁴

61 »Za federacijo le kotizacija,« 2; »Teze za osamosvajanje,« 5.

62 »Kateri zakoni veljajo v Sloveniji?,« *Večer*, 4. 1. 1991, 1.

63 »Za federacijo le kotizacija,« 2.

64 Milan Predan, »Hitropotezni šah,« *Večer*, 7. 1. 1991, 1; Peter Potočnik,

Čas za slovo od Jugoslavije je nepreklicno tu

Čeprav je bilo še slišati glasove, ki so dopuščali možnost konfederacije, pa je bilo že jasno, da je pravzaprav edina možnost odhod iz Jugoslavije. Stanje v državi se je nezadržno slabšalo, zato je bilo treba zaščititi lastne interese. Temu so sledili tudi javnomnenjska podpora⁶⁵ in zapisi v časopisju:

»Tudi če ne bi bilo plebiscita o osamosvojitvi Slovenije, ravnanje slovenskih oblasti zdaj ne bi moglo in smelo biti obrnjeno drugam kot zgolj v sicer nepopularno, a edino smiselno sebično varovanje že dodobra načetega lastnega gospodarskega tkiva. /.../ Kakršnakoli obotavljivost in strankarsko obarvano cincanje pri vzpostavljanju lastnega ekonomskega sistema, vključno z bančnim in denarnim sistemom ter lastno ekonomsko politiko bi pomenilo naglo približevanje zadnjim krogom pekla brez kakršnekoli možnosti za vrnitev izgubljenih priložnosti.«⁶⁶

Kljub razhajanjem je bilo treba iskati sodelovanje in kompromise. Politiki so se, ne glede na strankarsko pripadnost, zavedali, da je treba takoj po plebiscitu začeti z ukrepi za njegovo izvedbo ter utrditi položaj Slovenije v pogajanjih z zvezo in drugimi republikami. Kriza v državi je bila tako velika, da so v *Delovi Sobotni* prilogi zapisali: »Čas slovesa od centralistično pogubne Jugoslavije je torej ne glede na nekatere morebitno varljive znake zdaj nepreklicno tu.«⁶⁷

»Mesič je odkril hrvaške karte,« *Delo*, 7. 1. 1991, 3; »Zgodovinski dogovor – 10. januarja,« *Večer*, 7. 1. 1991, 1; »Milošević bi se pogovarjal,« *Dnevnik*, 7. 1. 1991, 1.

65 Piškurić, »Bili nekoč so lepi časi«, 154.

66 Mija Repovž, »Čas za naglo slovo,« *Delo, Sobotna priloga*, 5. 1. 1991, 1.

67 Ibid.

To prepričanje se je le še utrdilo, ko je 8. januarja v javnost prišla novica o srbskem vdoru v enotni monetarni sistem. Enajstega januarja je bila sklicana izredna seja slovenske skupščine, na kateri so razpravljali o ukrepih za zaščito Slovenije in njenega gospodarstva. »Sedaj ni čas za mnogo besed, temveč za premišljeno in učinkovito ravnanje in za prava dejanja. Pred nami je najbolj kritična in ključna faza osamosvajanja Republike Slovenije,« je v svojem govoru pred poslanci povedal Peterle.⁶⁸ Seznanil jih je s temeljnimi načrti vlade za zmanjševanje negativnih učinkov krize, predviden je bil tudi padec življenjske ravni. Glavni cilj bodoče denarne politike je bila trdnost valute. Pripravljala se je zakonodaja za ustanovitev lastne centralne banke, medtem ko bi lastno valuto uvajali postopoma.⁶⁹

Poslanci so se v razpravi zavzemali za aktivnejšo politiko zaščite slovenskih interesov ter za bolj razdelan gospodarski in socialni program. Nekateri so pričakovali strožja stališča, kot jih je pripravila vlada, konkreten program ukrepov, predvsem na finančnem področju, takojšen odvzem pristojnosti zveznim organom in prevzem aktivne pogajalske vloge pri sporazumnem razhodu z Jugoslavijo.⁷⁰ Najstarejši poslanec v parlamentu Ivan Dretnik iz Slovenske kmečke zveze je vlado pozval, naj odločno naredi vse za čimprejšnjo osamosvojitve. »To naj bo zadnji denar, ki so nam ga ukradli,« je dejal.⁷¹ Kljub kritikam so poslanci podprli vladni memorandum, hkrati pa še več sklepov, s katerimi so vlado pozvali, da do naslednje seje 23. januarja pripravi oceno razmer po plebiscitu in program aktivnosti za izvedbo plebiscitne odločitve o samostojnosti.⁷²

68 »Osamosvajanje bodo spremljali problemi,« *Večer*, 12. 1. 1991, 4.

69 Ibid.; »Vlada pripravljena na samostojnost,« *Delo*, 12. 1. 1991, 3.

70 »Poslanci zahtevajo zakone,« *Večer*, 12. 1. 1991, 2; »V jugoslovanski zapuščinski pravdi Slovenija ne bi smela biti oškodovana,« *Delo*, 12. 1. 1991, 3.

71 »Poslanci zahtevajo zakone,« 2.

72 Jana Taškar, »Štirje sklepi na poti v samostojno Slovenijo,« *Delo*, 12. 1. 1991, 1; »(Pre)lahko v samostojnost,« *Dnevnik*, 12. 1. 1991, 4.

Zaključek

Plebiscitni čas je poenotil Slovence, ki so se skušali rešiti iz vrtinca hude gospodarske in politične krize ter poglobljanja pravne anarhije, v katero je tonila Jugoslavija. V samostojni poti so videli večje možnosti za samostojno sprejemanje odločitev, hitrejši gospodarski razvoj in nasploh boljše življenje. Tudi dogodki v tem kratkem razponu, ki ga predstavlja prispevek, so jim pokazali, da druge možnosti ni bilo več. Javna podpora osamosvojitvenim procesom je bila velika, pri čemer časopisni članki odpirajo možnost za pogled v ta pester čas. A čeprav so se politične stranke zavedale, da je treba sprejeti vse potrebne osnove na zakonodajnem, gospodarskem in finančnem področju, so se v teh postopkih prav tako kazala velika nesoglasja med njimi. Za sporazum med njimi je bilo potrebno dogovarjanje in sklepanje kompromisov, kar se je pokazalo že pri samem plebiscitu.⁷³ Del polemik med Demosom in opozicijo je viden tudi v časopisju, nesoglasja pa so bila hitreje pozabljena ob vedno novih pretresih, ki so prihajali iz Beograda.

73 Boštjan Furlan, Ožbej Peterle in Marko Balažic, *Slovenija in pika!*, 1 (Ljubljana: Cankarjeva založba, 2016), 202; Božo Repe, *Slovinci v osemdesetih letih* (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2001), 73.

*The Post-Plebiscite Atmosphere:
A Brief Insight into Media Reporting
Between 1990 and 1991*

Summary

The author presents the prevailing atmosphere in Slovenia in the short period from the plebiscite to the first days of January 1991, when it was finally clear that the only possible solution for Slovenia was to leave Yugoslavia, grounding the presentation in newspaper sources of that period. Although there were still individual voices that allowed for the possibility of confederation, the political and economic situation in the country deteriorated to such an extent that Slovenia had to think primarily of protecting its own interests.

The idea of a plebiscite and a different political future had been forming gradually, maturing for a number of years. The process took place in the midst of a global crisis of the communist systems. For most of the Eastern Bloc countries, the landmark year was 1989, when many of the communist regimes fell. In Yugoslavia, however, Serbian nationalism was flaring up. In fact, the 1980s were marked by continuous crises, both economic and political. Toward the end of the year 1990, the signs of the country's disintegration became completely evident: Yugoslavia was sinking into anarchism concerning its economy and law.

Despite some political differences, it is evident from the newspaper sources that the period around the plebiscite united the Slovenes, who were trying to emerge from the turmoil of a

severe economic and political crisis and the anarchy surrounding the law, to which Yugoslavia had been sinking. This was also reflected in the strong support of the vote for autonomy. The Slovenes saw in the prospect of autonomy greater possibilities for independent decision-making, faster economic development and a better life in general. It was also the events in the short time-span covered by this paper that showed them that this was the only possible way out of the Yugoslav crisis.

Following the plebiscite, all the necessary fundamentals for its implementation in the legislative, economic and financial areas had to be adopted. However, considerable disagreements among the political parties in the procedures relating to the adoption of such fundamentals were often evident. Still, the politicians were aware of the need to cooperate and seek compromises, as Slovenia's position had to be consolidated, a new legal and economic system as well as the country's own army had to be established, federal institutions had to be replaced with the country's own ones, integration of the country in the European area had to be established and plans for international recognition had to be made.